स्नातकोत्तस्तरे प्रथमं सत्रार्धम् { MA Sanskrit }

पाठ्यक्रम कूटक्रमाङ्कः   –SKT301

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम्   -भाषासम्प्रेषणम्

क्रेडिट :04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि –पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं छात्राणां संस्कृतभाषया शुद्धरूपेण सम्भाषणस्य लेखनस्य च योग्यतासम्पादनेन सहैव तेषां स्मृतौ संस्कृतशब्दभण्डाराभिवृद्धिसम्पादनम् वर्तते येन शास्त्राध्ययने लाभसम्पादनम् अन्यभाषासाहित्यस्य अनुवादक्षमतायाः च अभिवर्धनं भविष्यति ।

उपस्थितेः अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते ।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

माध्यमिकी परीक्षा – 25%
सत्रान्तपरीक्षा – 50%
सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् –25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%
- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%
- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

❖ <u>विषयान्तर्वस्तु</u>

अन्वितिसंख्या	विषयः	होराविभागः
१	**संज्ञापद-क्रियापद-विशिष्टज्ञानम्**	(६)
	☞ सुबन्तेषु रूपशुद्धिः	३
	☞ सर्वेषां गणानां क्रियापदाभ्यासः	३
२	**वाच्यपरिवर्तनम्**	(७)
	☞ लोटलकारे वाच्यपरिवर्तनाभ्यासः	१

- ☞ लृट्लकारे वाच्यपरिवर्तनाभ्यासः १
- ☞ लङ्लकारे वाच्यपरिवर्तनाभ्यासः २
- ☞ विधिलिङ्लकारे वाच्यपरिवर्तनाभ्यासः २
- ☞ क्तवतु-प्रत्ययान्तानांवाच्यपरिवर्तनाभ्यासः १

३ संख्याप्रयोगः (४)

- ☞ संख्यानां वचनव्यवस्था १
- ☞ संख्यानां नियतलिङ्गत्वम् १
- ☞ पूरणार्थाः संख्याः १
- ☞ संख्यासु सुचः कृत्वसुचः च प्रयोगः १

४ क्रियापदेषु विशेषाभ्यासः (६)

- ☞ ण्यन्तप्रक्रिया २
- ☞ सन्नन्तप्रक्रिया २
- ☞ यङ्न्तप्रक्रिया २

५ विशिष्टाः ज्ञेयविषयाः (१०)

- ☞ णत्वव्यवस्था २
- ☞ स्त्रीप्रत्ययाः (ङीप्-ङीष्-टाप्) २
- ☞ मतुप् इनिः ण्वुल् तृच् प्रत्ययाः च २
- ☞ ठक् त्व तल् प्रत्ययाः च २
- ☞ क्तिन् ल्युट् यत् प्रत्ययाः च २

५ भाषान्तराणां संस्कृतानुवादाभ्यासः (७)

सन्दर्भग्रन्थाः–

- ➢ बृहद् अनुवाद चन्द्रिका, चक्रधरनौटियाल हंस, मोतीलाल बनारसी दास, दिल्ली।
- ➢ प्रयोगविस्तरः, जनार्दनहेगडे, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु।
- ➢ रूपशुद्धिः, जनार्दनहेगडे, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु।
- ➢ रूपचन्द्रिका, ब्रह्मानन्दत्रिपाठी, चौखम्बा सुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी, २०१४।
- ➢ प्रौढरचनानुवादकौमुदी, कपिल देव द्विवेदी, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी, २०११
- ➢ भाषाप्रवेशः भाग १, संस्कृतभारती, नई दिल्ली।
- ➢ शुद्धिकौमुदी, जनार्दन हेगडे, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु।
- ➢ भाषापाकः, जनार्दन हेगडे, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु।
- ➢ बृहद्धातुकुसुमाकरः, पं हरेकान्त मिश्रः, चौखम्बा सुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी
- ➢ आङ्गल-संस्कृत-शब्दकोषः, संस्कृतभारती

पाठ्यक्रम कूटक्रमाङ्कः–SKT302

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम् -वेदसंहिता साहित्यञ्च

क्रेडिट :04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिम् १५ होरासमानं च भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि –पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं छात्रेभ्यः वेदेषु विद्यमानं वैज्ञानिकविषयाणां अवबोधेन सहैव वैदिककालीनसंस्कृतेः आधुनिककाले उपादेयतायाः ज्ञानसम्पादनं तथा च संस्कृतवाङ्मयस्य अत्यन्तं विस्तृतवैदिकसाहित्यस्य परिचयप्रदानपूर्वकं अस्माकं शास्त्रीयपरम्पराणां विषये अनुसन्धानाय विश्लेषणाय च नवीनमार्गाणां सर्जनम् ।

उपस्थितेः अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते ।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

- माध्यमिकी परीक्षा – 25%
- सत्रान्तपरीक्षा – 50%
- सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् – 25%
  - पुस्तकालयकार्यम् – 5%
  - गृहकार्यम् - 5%
  - कक्षापरीक्षा – 10%
  - कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

❖ <u>विषयान्तर्वस्तु</u>

अन्वितिसंख्या	विषयः	होराविभागः
१.	**वेदाः**	(६)
	☞ परिचयः	१
	☞ वेदानाम् उत्पत्तिः वैज्ञानिकता च	१
	☞ उपलभ्यमानवेदराशिः	१
	☞ वेदभाष्यकाराः (सायणः, दयानन्दः, महीधरादयः)	१
	☞ वेदाङ्गानि	२
२.	**संहिताः (कतिपयसूक्तानि)**	**(१०)**
	☞ अग्निः, सूर्यः, विष्णुः, इन्द्रः, पुरुषः	४
	☞ हिरण्यगर्भः,सवितृ, बृहस्पतिः, पर्जन्यः, मरुत्,	४
	☞ शिवसङ्कल्पः, पृथिवीसूक्तम् (भूमिः)	२
३.	**ब्राह्मणाः आरण्यकाश्च**	**(१४)**

- ☞ ब्राह्मणानां सामान्यलक्षणानि अवधारणाः च — २
- ☞ आरण्यकानां सामान्यलक्षणानि अवधारणाः च — २
- ☞ ऐतरेयः, शांखायनः, बृहदारण्यकः, शतपथः — ३
- ☞ तैत्तिरीयः, तवल्कारः, छान्दोग्यः, मैत्रायणी — ३
- ☞ पञ्च महायज्ञाः — २
- ☞ दर्शपौर्णमासयज्ञः — २

४. **ईशोपनिषद्** (८)

- ☞ उपनिषत्सु विषयगत-अवधारणाः — २
- ☞ **ईश-कठ-केन-बृहदारण्यक-तैत्तिरीय**-इत्यादीनाम् उपनिषदां संक्षिप्त-परिचयः। — ६

५. आख्यानम (२)

- ☞ शुनःशेप-आख्यानम् (हरिश्चन्द्रोपाख्यानम्) — १
- ☞ वाङ्मनस्-आख्यानम् — १

सन्दर्भ-ग्रन्थाः -

- ➢ संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास, आचार्य बलदेव उपाध्यायः, उत्तरप्रदेश संस्कृतसंस्थान, लखनऊ।
- ➢ वैदिकवाङ्मयस्येतिहासः, आचार्यजगदीशचन्द्रमिश्रः, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
- ➢ प्रीतिप्रभागोयल, संस्कृतसाहित्य का इतिहास, (प्रथमखण्डः), राजस्थानी ग्रन्थागार, जोधपुर.
- ➢ रमाशङ्करत्रिपाठी, वैदिक साहित्य और संस्कृति, चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, वाराणसी, २०१२
- ➢ बलदेव उपाध्याय, संस्कृतसाहित्य का इतिहास, शारदा निकेतन वाराणसी
- ➢ उपनिषद् अङ्क, 'कल्याण' गीताप्रैस गोरखपुर, उत्तरप्रदेश।
- ➢ शशिप्रभाकुमार, वैदिक विमर्श, जे.पी पब्लिशिंग हाउस, दिल्ली, १९९६
- ➢ वेदाङेतिहासः, नरेश झा, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
- ➢ शिक्षादिवेदषडाङ्गानि, सम्पादकः – वासुदेवशर्मा, चौखम्बा सुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
- ➢ वेदाङ्गज्योतिषम्, लगधाचार्यप्रणीतम्, व्याख्याकारः- शिवराजकौण्डिन्यायन, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
- ➢ A.B. Keith, History of Sanskrit literature, also Hindi translation, MLBD, Delhi (हिन्दी अनुवाद, मंगलदेवशास्त्री, मोतीलालबनारसीदास, दिल्ली)
- ➢ उपनिषत् रहस्य, महात्मा नारायणस्वामी, विजयकुमार गोविन्दराम हासानन्द, नई दिल्ली
- ➢ ईशादि नौ उपनिषत्, शाङ्कर-व्याख्यान, गीताप्रेस् – गोरखपुर

पाठ्यक्रम कूटक्रमाङ्कः–SKT 303

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम्- व्याकरणम् भाषाविज्ञानञ्च

क्रेडिट :04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिकम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि – पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं व्याकरणशास्त्रीयसिद्धान्तद्वारा भाषासिद्धान्तानां रचनात्मकावबोधसम्पादनम् । तथा च व्याकरणस्य सामान्यनियमानां अध्ययनद्वारा संस्कृतभाषायाः शुद्धप्रयोगस्य सामर्थ्यसम्पादनपुरस्सरं संस्कृतवाङ्मयस्य गभीराध्ययने सौकर्यसम्पादनम् ।

उपस्थितेः अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते ।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

माध्यमिकी परीक्षा – 25%

सत्रान्तपरीक्षा – 50%

सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् –25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%
- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%
- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

❖ <u>विषयान्तर्वस्तु</u>

अन्वितिसंख्या	विषयः	होराविभागः
१	**निरुक्तम् प्रथमोऽध्यायः**	**(६)**
२	**निरुक्तम् द्वितीयोऽध्यायः सप्तमोऽध्यायश्च**	**(१४)**
३	**कारकम्**	**(१०)**
	☞ कर्ता-कर्म-करणानि	४
	☞ सम्प्रदान-अपादाने	३
	☞ अधिकरण- प्रातिपदिकार्थाः	३
४	**भाषाविज्ञानम्**	**(१०)**
	☞ भाषायाः निर्वचनम्, भाषायाः वर्गीकरणम्, वाक्यविज्ञानम् च।	३
	☞ रूपविज्ञानम्, अर्थविज्ञानम्, ध्वनिविज्ञानम् च।	३
	☞ शब्दविज्ञानम्, भाषाध्ययनक्षेत्रम्, भाषाध्ययनपद्धतयः।	२
	☞ भाषाविज्ञानस्य इतिहासः, लिपिः ।	१
	☞ सादृश्यम्, आधारसिद्धान्तः, शब्दसमूहपरिवर्तनम् च ।	१

सन्दर्भ-ग्रन्थाः–

- निरुक्तम्, छज्जुरामशास्त्री, मेहरचन्दलक्ष्मणदासः अध्यक्षसंस्कृत-पुस्तकालयः, दरियागञ्जदिल्ली, १९८४
- लघुसिद्धान्तकौमुदी, वरदराजप्रणीता, व्याख्याता – गोविन्दप्रसादशर्मा, चौखम्बा सुरभारतीप्रकाशनम्।
- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, बालमनोरमा तत्त्वबोधिनी च, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।

- कारकम्, जि.महाबलेश्वरभट्टः, संस्कृतभारती - बेंगळूरु
- सन्धिः, जि.महाबलेश्वरभट्टः, संस्कृतभारती - बेंगळूरु
- संस्कृतभाषाविज्ञानम्, चक्रवर्ती श्रीरामाधीन-चतुर्वेदी, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।
- संस्कृत भाषा का इतिहास, प्रो. डी. डी. शर्मा, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।
- भाषाविज्ञानम्, भोलानाथतिवारी, किताब महल – इलाहाबाद

पाठ्यक्रमस्य कूटक्रमाङ्कः-SKT304

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम्– संस्कृतनाटकम् (उत्तररामचरितम्)

क्रेडिट :04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि – पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं छात्रेभ्यः नाट्यशास्त्रस्य परिचयेन सह अस्मत्पूर्वजानां नाट्यकाराणां नाटकरचनाशैल्याः ज्ञानप्रदानम्, नूतननाटककाव्यादिसर्जनकौशलस्य विकाससम्पादनेन नाट्यशास्त्रीयतत्त्वानां च परिचयप्रदानेन सहैव संस्कृतवाङ्मयस्य अत्यन्तं विस्तृतनाट्यसाहित्यस्य परिचयप्रदानपूर्वकं अस्माकं नाट्यशास्त्रीयपरम्पराणां विषये गभीराध्ययनाय अवसरप्रदानमस्ति ।

उपस्थिते अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते ।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

१. माध्यमिकी परीक्षा – 25%
२. सत्रान्तपरीक्षा – 50%
३. सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् – 25%
    - पुस्तकालयकार्यम् – 5%
    - गृहकार्यम् - 5%
    - कक्षापरीक्षा – 10%
    - कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

<u>विषयान्तर्वस्तु</u>

अन्वितिसंख्या	विषयः	होराविभागः
१.	**उत्तररामचरितम्**	**(६)**
	☞ भवभूतेः वंशस्य कृतीनां च परिचयः	१
	☞ प्रथमसर्गः (चित्रदर्शनम्) प्रस्तावना	१

☞ अष्टावक्रागमनम् सम्भाषणं चित्रदर्शनञ्च ३
☞ लोकापवादश्रवणम्, रामस्य मूर्च्छा सीतानिर्वासनञ्च १

२. **उत्तररामचरितम् (द्वितीयोऽङ्कः)** (६)
☞ विषकम्भकम् (वनदेवता-आत्रेयी-वासन्तीसंवादः) १
☞ श्रीरामशम्बूकसंवादः ३
☞ अगस्त्याश्रमं प्रति श्रीरामस्य प्रस्थानम्, पूर्ववृत्तस्मरणञ्च २

३. **उत्तररामचरितम् (तृतीयोऽङ्कः)** **(६)**
☞ मुरला-तमसा-सीतासंवादः ३
☞ श्रीराम-वासन्तीसंवादः ३

४. **उत्तररामचरितम् (चतुर्थोऽङ्कः)** **(६)**
☞ कौशल्याजनकयोगः

५. **उत्तररामचरितम् (पञ्चमोऽङ्कः)** **(६)**
☞ कुमारविक्रमः

६. **उत्तररामचरितम् (षष्ठोऽङ्कः)** **(५)**
☞ कुमारप्रत्यभिज्ञानम्

७. **उत्तररामचरितम् (सप्तमोऽङ्कः)** **(५)**
☞ **सम्मेलनम्**

३

सन्दर्भग्रन्थाः -

१. उत्तररामचरितम्, व्याख्याकारः – आनन्दस्वरूपः, मोतीलालबनारसीदास, दिल्ली, २००२
२. उत्तररामचरितम्, रमासंस्कृतव्याख्यासहितम्, डा.रमाकान्तत्रिपाठी, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी
३. संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास, आचार्य बलदेव उपाध्यायः, उत्तरप्रदेश संस्कृतसंस्थान, लखनऊ।
४. बलदेव उपाध्याय, संस्कृतसाहित्य का इतिहास, शारदा निकेतन वाराणसी
५. प्रीतिप्रभागोयल, संस्कृतसाहित्य का इतिहास, राजस्थानी ग्रन्थागार, जोधपुर.
६. नाट्यशास्त्रीयप्रयोगविज्ञानम्, डा. रामजी उपाध्याय, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
७. प्राचीनसंस्कृतनाटक, रामजी उपाध्यायः, चौखम्बा सुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।